

Háda Béla¹

Dél-Ázsia és a nagyhatalmi versengés új korszaka²

A világrend napjainkban zajló átalakulása és az Egyesült Államok vezető pozícióját érő kihívások Dél-Ázsia államaira nézve sem maradnak következmények nélkül. Kína gyors felemelkedése, valamint Oroszország hatalmának gyengülése stratégiáinak átértékelésére készíti a térség országainak egy részét. Ezzel összefüggően India és Pakisztán jövőbeli szereplehetőségeit kíséri élénk figyelem a nemzetközi és biztonsági tanulmányok művelői részéről. E tanulmány azt vizsgálja, hogy a dél-ázsiai térség, és különösen annak két vezető hatalma milyen kihívásokkal szembesülhet a világrend poszthegemoniális fejlődési stádiumában. Ennek során röviden áttekinti India és Pakisztán poszthidegháborús korszakra jellemző stratégiai törekvéseit és a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyát, majd részletesebb figyelmet szentel a dél-ázsiai stratégiai környezet elmúlt évtized során bekövetkezett változásainak, különös tekintettel a fokozódó amerikai–kínai rivalizálás erre gyakorolt hatásaira.

Kulcsszavak: Dél-Ázsia, nagyhatalmi versengés, India, Pakisztán, Kínai Népköztársaság, poszthegemoniális világrend, Amerikai Egyesült Államok

South Asia and the New Era of Great Power Rivalry

The current transformation of the world order and the challenges to the leading position of the United States are not without consequences for the South Asian states. The rapid rise of the People's Republic of China and the loss of Russian power are forcing some countries in the region to reassess their strategies. Related with this, experts of international and security studies pay keen attention to the future roles of India and Pakistan. This study examines the challenges that the South Asian region, and especially its two leading powers, may face in the post-hegemonic stage of the development of world order. In doing so, it briefly reviews the post-Cold War strategic aspirations of India and Pakistan and their relationship with the great powers, and then it pays detailed attention to the changes in the South Asian strategic environment over the past decade, with particular regard to the effects of the intensifying U.S.-China rivalry.

Keywords: South Asia, great power rivalry, India, Pakistan, People's Republic of China, Post-hegemonic world order, United States of America

Bevezetés

Dél-Ázsia, tehát a Himalájától délre, Irántól keletre, míg Mianmartól nyugatra fekvő világ-rész (döntő részben 1947–48-ban lezajlott) dekolonizációja óta az egymással versengő

¹ Háda Béla a Nemzeti Közszerológati Egyetem John Lukacs Intézet Stratégiai Védelmi Kutatási Program tudományos munkatársa. E-mail: Hada.Bela@uni-nke.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

befolyásépítés különleges terepét jelenti a világ vezető hatalmai számára. Különlegességét az adja, hogy noha más, egykori gyarmati területekhez hasonlóan a hidegháborús szuperhatalmak szinte magától értetődően igyekeztek partnereket találni a helyi kormányzatok és politikai elitiek sorában, pozícióépítésük nem volt egészen korlátlan. Legfontosabb korlátját az jelentette, hogy a térségben India képében kezdettől fogva volt egy olyan állam, amely regionális súlya és a bipoláris világrenddel szemben alternatívát kereső, önálló külpolitikai vonalvezetése miatt legalább részben ellenállt a szuperhatalmi pozíciók dél-ázsiai kiterjesztésének. Noha végül – ráébredve katonai gyengeségére a Kínával szemben 1962 őszen elszenvedett határháborús veresége nyomán – maga is felvállalta a Szovjetunióval való szorosabb katonai együttműködést, India az 1960-as évektől egyre erősítette regionális hatalmi szerepét is, és végig megőrizte stratégiai önállóságát. Olyan térségbeli államok pedig, mint Nepál, Bhután, majd 1971 után Banglades saját kül- és biztonságpolitikájuk alakításakor meghatározóbb tényezőnek tekintették Újdelhit, mint Moszkvát vagy Washingtonot. További fontos vonása volt a dél-ázsiai hatalmi küzdőtérnek, hogy a két szuperhatalom mellett a Kínai Népköztársaság is megvetette itteni befolyásának alapjait, kihasználva a két vezető helyi állam, India és Pakisztán területi konfliktusát. Persze Kína hosszú ideig nem rendelkezett eszközökkel és forrásokkal dél-ázsiai befolyásának olyan szintre emeléséhez, amely vetekedni tudott volna a szuperhatalmakéval, ám szemben az utóbbiakkal, érdeklődése a térség iránt nem szűnt meg a hidegháború végével. Peking stratégiai jövőképebe ugyanis beépült itteni érdekeinek képviselője.

Mindemellett a fokozatosan multipolárisrá váló világrendben az államok közötti hatalom és befolyás eloszlásának változásait figyelembe véve Dél-Ázsia könnyen inkább az átalakulás nyertesei között lehet, ez azonban nem egyforma lehetőségekkel kecsegteti a térség országait. Míg India vezető hatalmak közé emelkedéséhez hosszú ideje kevés kétség fér, addig Pakisztán és Sri Lanka súlyos társadalmi és gazdasági válsággal szembesült 2020 után, előbbit ráadásul mindez olyan állapotban érte, amely immár három évtizede fokozatos gazdasági lecsúszásával volt jellemezhető.³ További sajátos példa Nepál, amely a versengő és nagyhatalmi öntudatában egyre erősödő Kína és India közé szorulva nagyon csekély mozgástérrel rendelkezik, ez pedig könnyen kényszeríti rossz kompromisszumokra a kormányokat. A világrend úgynevezett poszthegemoniális fejlődés fázisának közeledése (esetleg tényszerű fennállása) ugyanakkor a nagyhatalmak érdekérvényesítési módszereiben is új időszámításhoz vezethet, minthogy az addigi megoldások legalább egy része többé nem lesz hatékony, vagy nem éri meg próbálkozni vele. A poszthegemoniális állapot – Tólas Péter szavaival élve – akkor alakul ki a nemzetközi rendszerben, amikor az addig hegemon pozícióban lévő állam (napjainkban az Amerikai Egyesült Államok) világhatalma egy vagy több, saját hatalmi pozíciója szempontjából jelentős szektorban megkérdőjeleződik, ezért az addigi hatalmi struktúra fenntartása részéről lehetetlenné, vagy éppen nemkívánatossá válik.⁴ Ma még vita tárgya a téma kutatói részéről, hogy erre pontosan mikor kerülhet sor, abban azonban széles egyetértés mutatkozik, hogy a nemzetközi rend egy ilyen állapot felé tart, ha nem éppen az előttünk álló években fogja

³ Lásd Háda Béla (2022): *Dél-Ázsia a poszthidegháborús korban*. Budapest: Ludovika, 289.

⁴ Tólas Péter (2021): A Covid-19 járvány hatása a nemzetközi rendre. In Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Járvány sújtotta társadalom*. Budapest: Ludovika, 423.

elérni azt. Dél-Ázsia esetében ez azért különösen fontos, mert egyszerre érvényesülnek a hanyatló hegemon (az Egyesült Államok) és a felemelkedő kihívója (Kína) törekvései, amelyek jelentős hatást gyakorolnak a gyorsan fejlődő helyi hatalom (India) stratégiai kalkulációira is. E tanulmány azt vizsgálja, hogy az átalakuló világrend az eddigi tapasztalatok alapján milyen kihívásokat és lehetőségeket tartogat a dél-ázsiai térség államai, ezeken belül is elsősorban India és Pakisztán számára. Ehhez mindenekelőtt arra érdemes rávilágítani, hogy a szóban forgó hatalmak milyen szerepet tölthettek be a poszthidegháborús nemzetközi rendben, és milyen stratégiák mentén igyekeztek javítani a pozíciójukon mind egymással, mind a külvilággal szemben.

Dél-Ázsia beilleszkedése a hidegháború utáni nemzetközi rendbe

Az úgynevezett posztbipoláris korszak (tehát a nemzetközi rendszernek két kiemelkedő, egymással ellenséges viszonyban álló hatalmi pólus által meghatározott történeti periódusát követő fejlődési fázis) eljövetele döntő változásokat eredményezett a dél-ázsiai térség vezető hatalmainak nemzetközi pozícióit illetően, amely óhatatlanul stratégiai vonalvezetésük módosítását is kikényszerítette. Pakisztán egyértelmű vesztese lett a változásoknak, az Egyesült Államoktól korábban kapott pénzügyi támogatásokat egyik évről a másikra megvonták tőle,⁵ miközben magára maradt az új szakaszába lépő, de ettől még nem kevesebb kockázatot hordozó afganisztáni polgárháború kezelésével.⁶ Mindez nagyban hozzájárult ahhoz, még a hidegháború idején formálódásnak indult pakisztáni meggyőződéshez, hogy a nyugati szuperhatalom valójában nem szolidáris a pakisztáni néppel, csak pillanatnyi érdekei szolgálatáért ajánl támogatást. Így nem érdemes tartósan alapozni a szövetségére, és semmiképpen nem érdemes a kedvéért bármit is feladni a pakisztáni regionális elképzelésekből. E regionális érdekek pedig egyrészt az afganisztáni belpolitikai viszonyok befolyásolására, másrészt az indiai nagyhatalmi törekvésekkel szembeni biztosítékok megszerzésére (és ami ehhez kapcsolódott, Kasmír hovatarozásának pakisztáni érdekek szerinti rendezésére) irányultak. Nem éreketlen az sem, hogy Pakisztán a hidegháborús struktúrák leépülésével párhuzamosan és az amerikai segélyek elvesztésétől súlyosbítva komoly gazdasági nehézségekkel is szembenézett, amelynek kezelése mélyreható reformokat követelt volna, lehetőleg a védelmi költségvetés érintetlenül hagyása mellett, külföldi hitelek megszerzésével és befektetések vonzásával. Ezekhez pedig a kínai és az amerikai relációk eltérő mértékben voltak felhasználhatóak, a célok teljes körét vizsgálva viszont hosszú távon inkább Pekingtől lehetett jelentősebb támogatást remélni. Iszlámábád első számú nagyhatalmi relációjává ennek megfelelően Kína lépett elő a kilencvenes években. Mindehhez kedvező alapot jelentett, ahogy azt fentebb érintettük, hogy a térségen kívüli vezető hatalmak közül Kína volt az egyetlen, amely a hidegháború végével nem építette le helyi kapcsolatait, sőt, gyors gazdasági fejlődésének következtében egyre nagyobb jelentőségűek számára az Indiai-óceán északi

⁵ Háda Béla (2014): A pakisztáni nukleáris fegyverkezési törekvések és az amerikai külpolitika 1979–1990. In Majoros István (főszerk.): *Hindu istenek, számi tigrisek – Balogh András 70 éves*. Budapest: ELTE BTK, 201–214.

⁶ Riedel, Bruce (2011): *Deadly Embrace. Pakistan, America and the Future of the Global Jihad*. Washington: Brookings Institution Press.

vizein húzódó tengeri útvonalak, ahol késztermékelexportjának és energiahordozó-importjának döntő részét szállította. Miután 1993-tól Kína nettó kőolajimportőrré lépett elő, ezen ellátási vonalak fenntartása gazdasági biztonságához fűződő alapvető érdekévé vált, ami hosszabb távon India és Pakisztán számára is lehetőségeket nyitott vele kapcsolatban. Mindent egybevetve a pakisztáni stratégia középpontjában a kilencvenes évek folyamán egyrészt az ország gazdasági fejlődéséhez szükséges erőforrások megszerzése, másrészt az Indiával a hadászati paritásért folytatott verseny sikerre vitele, tehát a nukleáris fegyverek és azok hordozóeszközeinek fejlesztése állt. Washingtonra pedig legfeljebb az elsőben lehetett (a kilencvenes évek során igen korlátozott mértékben) számítani.

India számára a szóban forgó évtized gazdaságpolitikai tekintetben és a hatalmi építkezés szempontjából is sokkal sikeresebb időszakot jelentett, mint Pakisztán esetében. Pénzügyi nehézségek ott is terhelték a jövővel kapcsolatos számításokat. 1991-től az indiai gazdaság átfogó reformja – amely magában foglalta az állami tulajdon visszaszorítását (lényegében a tulajdonviszonyok racionalizálását a stratégiai célok feláldozása nélkül), a piaci liberalizációt és a külföldi befektetések ösztönzését⁷ – viszont megnyitotta az ország fejlődésének új korszakát. Ettől kezdve India gazdaságának dinamikus expanzióját egészen 2020-ig komolyan nem veszélyeztette semmi, még ha természetesen ehhez újabb és újabb reformintézkedések is kellettek. Az indiai elit szeme előtt a délkelet-ázsiai és kínai sikerek lebegtek, az ezredfordulót követően pedig az országot már a második számú feltörekvő gazdaságként tartották nyilván, noha Kína fejlődési ütemét ekkor még legfeljebb csak 1-1 évben sikerült beérnie. Újdelhi tehát sokkal eredményesebben szervezte újjá gazdaságát, mint Iszlámábád, és ez kettejük erőviszonyain is nyomot hagyott. Kis előzetekintéssel érdemes kiemelni, hogy India GDP-je 2019-re már tízszer akkora volt, mint a tartósan alacsony növekedésben rekedt Pakisztáné.⁸

Az 1998-as választásokon bekövetkezett jobboldali győzelem és a Bharatiya Janata Party (Indiai Néppárt, BJP) kormányra kerülése egyúttal az indiai nagyhatalmi törekvések új időszámítását is megnyitotta. A párt programjában szerepelt az indiai atomhatalmi státusz biztosítása, valamint az ország felemelése abba a pozícióba, amely az újonnan kormányra lépő elitcsoport felfogása szerint mindig is kijárt neki a nemzetközi rendszeren belül.⁹ A májusban lezajlott öt indiai nukleáris kísérleti robbantásra már a korlátozott globális hatalmi törekvések szellemében került sor, mint olyan demonstratív hatású eseményekre, amelyek legalább a hadászati elrettentőképesség szintjén bizonyítják az ország vezető hatalmak közé emelkedését.¹⁰ Mindezt az sem kérdőjelezte meg, hogy két héttel később Pakisztán is nukleáris erődemonstrációkkal felelt az indiai kísérletekre. A kibontakozó fegyverkezés, különösen a bevetési képességek fokozását célzó

⁷ Ahluwalia, Montek S. (2002): Economic Reforms in India Since 1991: Has Gradualism Worked? *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 67–88.

⁸ World Bank: *GDP (current US\$) – Afghanistan, Maldives, Nepal, Bhutan, Bangladesh, India, Pakistan, Sri Lanka*. [online]. Forrás: data.worldbank.org [2022. 10. 10.].

⁹ Bharatiya Janata Party: *BJP Election Manifesto '98: BJP's 10-Point Freedom Carter*. [online], 1998. Forrás: www.bjp-org [2008. 10. 24.].

¹⁰ Chengappa, Raj (2000): *Weapons of Peace – The Secret Story of India's Quest to be a Nuclear Power*. Újdelhi: Harper Collins Publishers, 432. és *India's Nuclear Weapons Program – Operation Shakti: 1998*. [online], 2001. március 30. Forrás: *Nuclear Weapon Archive* [2015. 04. 07.].

ballisztikusrakéta-fejlesztések egyrészt új dimenzióba helyezték a két vezető dél-ázsiai állam területi konfliktusát azáltal, hogy a külvilág szemében annak esetleges eszkalációja már vállalhatatlan következményekkel fenyegetett, másrészt lehetőséget adtak a kínai befolyás további érvényesülésének. Peking ugyanis kettős szerepbe került az indiai-pakisztáni konfliktus tekintetében. Miközben rakétatechnológiájának részleges átadásával elősegítette a pakisztáni nukleáris fegyvereket célba juttató eszközrendszer fejlesztését, ezáltal a nukleáris elrettentés fokozását, ki is fejezte pakisztáni partnerei felé egyértelmű ellenérdekltségét a nyílt háború kirobbanásában.¹¹ Mindez messzemenőig megfelelt saját területi érdekeinek. Kasmír státuszának tartós befagyásával ugyanis fel sem merül, hogy a Kína által ellenőrzés alá volt Aksai Chin (1962) és Shaksgam-völgy (1963) státuszát újratárgyalják, így Peking birtokában maradhatott a területeknek, és annak esélye is megmaradt, hogy rajtuk keresztül működőképes összeköttetést biztosító infrastruktúra létesüljön a kínai államterület és Pakisztán indiai-óceáni kikötői között. Utóbbi mellett 1993 után évről évre egyre több érv szólt, ahogy emelkedett kőolajimportja az Észak-Indiai-óceán vizeinek igénybevételével. Egyúttal fokozódó érdeklődése a térség iránt az indiai stratégiai koncepciókra is hatást gyakorol majd a kétezres évektől kezdve.

Az ezredforduló indiai stratégiai törekvéseit tehát a nagyhatalmi státusz nemzetközi elfogadtatásának célja határozta meg, amelyhez a stratégiai elrettentőképesség kiépítése és az ambiciózus tudományos, valamint hadfejlesztési projektek végrehajtása ugyan eltérő hatékonysággal zajlottak, ám a nagyhatalmi kapcsolatok fejlődését egyes külső hatások – India szempontjából – szerencsésen mozdították elő. Főszereplője ezen hatásoknak pedig a hegemon pozíciót birtokló Egyesült Államok volt, amelynek hozzáállása India nemzetközi szerepvállalásához ezekben az években ment keresztül máig ható változásokon.

Az USA ugyanis a kilencvenes évek folyamán leginkább egyforma távolságtartással kezelte a két vezető dél-ázsiai államot, ellenezte fegyverkezési célú nukleáris kutatásait, és ingerülten szemlélte a kasmíri területi konfliktus 1999. évi korlátozott háborús eszkalációját. Hiába próbálta azonban rávenni őket az amerikai diplomácia a nukleáris fegyverek, vagy éppen egymással szembeni területi aspirációik feladására, a már elért eredményeket egyik állam kormánya sem kívánta elengedni. Jóllehet, az úgynevezett kargili háborúból Washington kínált diplomáciai arcvesztés nélküli visszavonulási lehetőséget a pakisztáni kormánynak, ez nem jelentette azt, hogy nagyobb bizalma lett volna az iszlámábádi vezetésben, mint a rivális újdélhiben. Az amerikai vállalatok látták a lehetőségeket, amelyek India gyors fejlődéséből és piaci liberalizációjából fakadtak, ezért erősen – és sikeresen – törekedtek az 1998-as nukleáris erődemonstrációkra válaszul született szankciók enyhítésére,¹² a politikai eliten belül azonban még hatottak a hidegháborús beidegződések, így az országgal összefüggő állásfoglalásaikban a kritikák általában nagyobb hangsúlyt kaptak.

Washington komolyabb politikai elképzelései Indiával kapcsolatban végül csak a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően, egy merőben új lélektani szituációban

¹¹ Garver, John W. (2004): China's Kashmir Policies. *India Review*, 3(1), 10.

¹² *US lifts India and Pakistan Sanctions*. [online], 2001. szeptember 23. Forrás: BBC News [2022. 07. 11.].

nyerhettek teret. Mozgatórugójuk pedig nem csupán a dél-ázsiai hatalom fejlődése vagy a terrorizmus elleni fellépés közös érdekeltisége volt, hanem a kínai hatalmi építkezés által támasztott kihívás is mindkettejük pozíciójára nézve. Utóbbi természetesen erősen perspektivikus probléma volt az Egyesült Államok részéről, mivel Kínát az ezredforduló éveiben ugyan már az első számú feltörekvő hatalomnak tekintették, amely a jövőben releváns kihívója lehet az USA hegemon pozíciójának, ám akkor még gazdasági, technológiai és katonai téren is egyértelmű elmaradást mutatott a hidegháború győzteséhez képest. India megnyerése tehát hosszú távú számításoktól ösztönzött törekvés volt, amelynek érdekében Washington komoly kompromisszumokra is hajlandónak mutatkozott. Ezeknek a kompromisszumoknak az alapját az a felismerés adta, hogy India egyedi, a nyugati világ államaiétól eltérő stratégiai kultúrával rendelkezik, és rendkívül érzékeny a kül- és biztonságpolitikai autonómiájára. Részeként ennek kiegyensúlyozott, ideológiai megfontolásoktól mentes, döntően haszonelvű kapcsolatokra törekszik olyan államokkal is, amelyek szemben állnak az amerikai értékek globális terjesztésének törekvésével. Újdelhi azonban ezzel nem az USA pozícióinak gyengítését akarta elérni, hanem saját gazdasági és biztonsági érdekeit garantálni, ellenséges országnak tehát nem érdemes tekinteni pusztán ezek miatt. Washington kompromisszumai így kiterjedtek India Iránnal és az Oroszországi Föderációval ápolt együttműködéseinek hallgatólagos elfogadására, sőt, ennél jóval többre is. George W. Bush kormánya az amerikai–indiai stratégiai közélet érdekében kész volt meghaladni az ország nukleáris fegyverkezéséhez kapcsolódó vitákat is, és a 2006. március 2-án aláírt amerikai–indiai békés célú nukleáris együttműködési megállapodás keretében elismerte az ország de facto atomhatalmi státuszát.¹³ Leszerelést nem kért, mindössze a további nukleáris erődemonstrációktól való tartózkodást. Cserébe India hozzáférhetett a nukleáris technológiák és alapanyagok nemzetközi piacához, amely elvileg csak az atomszorompó-szerződés részes államai számára volt lehetséges.¹⁴ Nem meglepő módon ez nagy nemzetközi felháborodást keltett, ami viszont nem akadályozta a két állam kapcsolatainak további fejlődését és azt sem, hogy India az egyezményt követően számos országgal kössön nukleáris megállapodást. A 2006-os egyezmény a laikusok számára is egyértelművé tette Újdelhi kiváltságos helyzetét, különösen, miután hasonló gesztust az Egyesült Államok sem Izrael, sem Pakisztán felé nem vállalt. A rákövetkező években a két hatalom stratégiai diskurzusa egyre élénkebbé vált, a kormányok vezetői pedig évente legalább egyszer személyes megbeszéléseket is folytattak. Együttműködésük gazdasági dimenziói (az USA az indiai kivitel első számú felvevője lett¹⁵) mellett a katonai együttműködésre is nagy hangsúlyt fektettek, ami ugyan nem foglalta magában egy szövetség kialakításának politikai célját, de a térségen belüli közös érdekek fegyveres védelmére – elvben – hatékony felkészülést jelentett. Egyúttal általa az Egyesült Államok fokozatosan egyre közelíthette az indiai politikai elitet az amerikai érdekkörhöz, ami különösen akkor válhat majd hasznossá a számára, ha a kínai hatalmi

¹³ Levi, Michael A. – Ferguson, Charles D. (2006): U.S.–India Nuclear Cooperation. A Strategy for Moving Forward. Council on Foreign Relations Press. *Council Special Report*, 16(3).

¹⁴ N. Rózsa Erzsébet (2008): Az amerikai–indiai békés célú nukleáris együttműködési megállapodás. *Nemzet és Biztonság*, 1(11), 18.

¹⁵ WITS: *India Product Exports, Imports, Tariffs by Country 2020*. [online]. Forrás: wits.worldbank.org [2023. 06. 11.].

építkezés ellensúlyozása komolyabban igénybe veszi a saját kapacitásait. Ebben az esetben az USA oldalán India fegyveres erői komoly támogatást jelenthetnek az amerikai–kínai rivalizálás szempontjából másodlagos zónának tekintett Indiai-óceán térségében. Mindez persze azt is magyarázta, hogy a haditengerészeti dimenzió miatt kapott különös figyelmet az együttműködésben, amelyet a „Malabár” névre keresztelt tengeri hadgyakorlatok 2002-es újraindítása és évi rendszerességű megrendezése is jelzett.

Párhuzamosan az amerikai kapcsolatok fejlődésével, az indiai állam egyre ambiciózusabb célkitűzéseket fogalmazott meg saját hatalmi pozíciójának fejlesztésére. Korlátozott globális hatalmi törekvéseinek formálódása jól nyomon követhető volt haditengerészeti stratégiáinak alakulásán. India első haditengerészeti doktrínáját 2004. június 23-án bocsátották ki,¹⁶ témánk szempontjából fontos törekvései pedig az indiai nukleáris elrettentés kiterjesztése és az ország tengeri érdekövezetével kapcsolatos elvárások megfogalmazása voltak. Utóbbi még egy, a mainál jóval korlátozottabb kiterjedésű zónát, a Bengáli-öböl, az Arab-tenger és a Palk-szoros vizeit határozta meg azon térséggént, ahol az indiai haditengerészetnek megingathatatlan fölényt kell felmutatnia potenciális kihívóival szemben. Ez a közvetlen tengeri biztonsági övezetre vonatkozó szemlélet a későbbi hasonló dokumentumokban is megmaradt, földrajzi kiterjedése azonban egyre nőtt, és a vele összefüggő törekvések is differenciálódtak. A 2009. évi haditengerészeti doktrínában már a fentiekben meghatározott térség elsődleges érdekövezetként jelenik meg, amelyet egy másodlagos övezet egészít ki. Utóbbi a Vörös-tengert, a dél-indiai-óceáni vizeket, a Dél-kínai-tengert és a Csendes-óceán Ázsiához közeli vizeit takarta.¹⁷ A 2015. évi, e sorok születéséig utolsó tengeri biztonsági stratégia még ennél is tovább ment. Az elsődleges tengeri érdekövezet a Jóreménység fokát a Kis-Szunda-szigetekkel összekötő képzeletbeli vonaltól északra fekvő vizeket foglalja magában, míg a másodlagos érdekövezet kitejed az Indiai-óceán maradékára egészen az Antarktiszig, a Csendes-óceán csaknem felére, Nyugat-Afrika part menti vizeire, de még a Földközi-tengerre is.

Maga a folyamat egyrészt az amerikaiakkal zajló stratégiai együttműködés fejlődésével párhuzamosan haladt, illeszkedve ahhoz a nyíltan nem deklarált, de egyébként nem is nagyon leplezett célhoz, hogy a két hatalom döntő erőfölénnyel rendelkezzen az Indiai-óceánon a kínai Népi Felszabadító Hadsereg Haditengerészetének ide telepíthető erőivel szemben. Másrészt viszont a tengeri hatalmi ambíciók gyors növekedése összhangban állt Újdelhi 1970-es évek óta nyíltan képviselt geopolitikai szemléletével is, amely az Indiai-óceánban egy olyan térséget látott, ahol az indiai elsőség igényét nem csak nemzetbiztonsági és gazdasági, de történelmi/civilizációs tényezőkre hivatkozva is alá lehetett támasztani. Az idegen hatalmak távol tartásának gondolata ettől az indiai érdekövezettől pedig a hidegháború korától eltérően már nem az egykori szuperhatalmakkal, hanem Kínával szemben fogalmazódott meg. Egyúttal, a haditengerészet fejlődése az eljövendő világrendre való felkészülést is szolgálta az ezredfordulót követően. Az erőketítő képességek bővülését, valamint a szomszédos nagytérségekben (Közel-Kelet, Délkelet-Ázsia, Afrika) az indiai nagyhatalmi tekintély növekedését maga után vonva hozzájárul annak

¹⁶ *Indian Maritime Doctrine (INBR-8)*. Újdelhi: Ministry of Defence, 2004. április 25.

¹⁷ *Indian Maritime Doctrine (INBR 8)*. Ministry of Defence (Navy), 2009. 58.

a szerepnek a betöltéséhez, amelyet Újdelhi természetesnek ítél ön maga számára ebben a küszöbönálló időszakban. A világrend két vezető hatalma felé a világtengereket érintő indiai stratégiai szemlélet fejlődése alapján véve ellentétes előjelű üzenetekkel bírt. Míg Kína irányában egyre határozottabban juttatta kifejezésre a kihívást (az érdekszférájába tartozó térségekkel, például a Kelet- és Dél-kínai-tengerrel kapcsolatos igények megfogalmazásával), addig az Egyesült Államok számára igazolta az indiai nagyhatalmi építkezés Kínától független és azzal potenciálisan ütköző törekvéseit. Ezzel – persze bizonyos korlátok között, de – kiszámíthatóvá tette India valószínű szerepét a világrend poszt-hegemoniális korszakára nézve is. Ez a szerep pedig jobban megfelel a világelsőségét az idő múlásával egyre kevésbé nyílt erő, és egyre inkább differenciáltabb eszközök alkalmazásával érvényesíteni kényszerülő Egyesült Államok, mint a kihívó Kína számára, amely nem engedheti meg, hogy az Indiai-óceánon rivális hatalmak dominanciája érvényesüljön. Témánk szempontjából ezért érdemelt kiemelt figyelmet az indiai haditengerészet stratégiai szemléletének alakulása a többi haderőneméhez képest.

Az al-Káida 2001. szeptember 11-i támadásai Pakisztán nemzetközi pozíciójában is változások lehetőségét nyitották meg, amit a történetének harmadik katonai-diktatórikus periódusát élő ország kormánya ki is használt. Az iszlámábádi stratégiai vezetés radikális megváltozásáról ugyanakkor nem lehet beszélni, mindössze részleges korrekciója ment végbe azoknak a lehetőségeknek a biztosítása érdekében, amelyek a régi hidegháborús szövetséges felelő érdeklődéséből adódtak. Noha lehetővé tették az ország területének használatát az afganisztáni tálib kormány megdöntésére és egy új afgán állam építésére irányuló amerikai erőfeszítésekhez, majd az itt állomásozó nemzetközi csapatok ellátásához, Pakisztán elitjének körében továbbra is érezhető volt a hatása az addigi biztonságpolitikai paradigmáknak, amelyek az Egyesült Államokkal szembeni bizalmatlanságot, az afgán állam belpolitikai életének befolyásolását, a terroristacsoportok Indiával szembeni felhasználásának gyakorlatát is magukban foglalták. A tálibok bukásából Iszlámábádban nem vonták le azt a következtetést, hogy a szervezetnek soha semmilyen haszna nem lehet már Pakisztán számára, és azt sem vették biztosra, hogy nem juthat többé szerephez az északnyugati szomszéd kormányzásában. Így szemt hunytak a tálib mozgalom tagjainak pakisztáni jelenléte felett, és bizonyos támogatást is biztosítottak nekik. Minderről természetesen az amerikai fél is tudott, de egyrészt a dolog a titkosszolgálati szféra közreműködésével zajlott, jórészt a civil politikusok látókörén kívül, másrészt a pakisztáni kettős játszma feltárása helyett sokkal fontosabb volt az ország együttműködésének biztosítása az afganisztáni koalíciós erők ellátásában. Mindezt Washington komoly pénzügyi és technikai támogatást juttatott az iszlám köztársaság számára. Az is reményteljesnek tűnhetett egy ideig, hogy a terrorizmus jelensége magának a pakisztáni kormánynak is egyre nagyobb problémát jelentett, nem csak belbiztonsági (különösen 2007 után), de külpolitikai értelemben is, „hála” a Kínával szemben álló ujjur szélsőségesek jelenlétének az afgán–pakisztáni határtérségben. Noha a terrorfenyegetettséget a pakisztáni katonai elit részéről is komolyan vették, ez végül nem kényszerített ki érdemi változást sem a tálibokkal, sem a kasmíri szélsőséges csoportokkal kapcsolatos gyakorlatában.

Mindennek témánk szempontjából a legfontosabb következménye, hogy a pakisztáni állam a 2010-es évek végéig igyekezett egyidejűleg kihasználni a két vezető hatalom, Kína és az Egyesült Államok iránta mutatott érdeklődését és biztosítani a maga számára az ebből származó katonai és gazdasági előnyöket. Peking és Washington egyre kompetitívebb viszonya Iszlámábádban is jól ismert és elemzett folyamat, ám a földrajzi szomszédság és a biztonságpolitikai ráutaltság miatt Pakisztánban egyértelműen a kínai kapcsolatok alapjait érezték erősebbnek, és amennyiben törésre kerülne sor a két hatalom között, az iszlám köztársaság természetes érdekeinek védelmét Kína oldalán látták reálisabbnak.¹⁸ Mindezt alátámasztotta Washington gyors közeledése a rivális Indiához és Kína tapasztalható hajlandósága arra, hogy fejlesztési projektek finanszírozásával is megerősítse: Pakisztánt az első számú dél-ázsiai barátjának tekinti.

Ha tehát azt nem is állíthatjuk, hogy a poszthegemonialis időszakra Pakisztánnak kész tervei lettek volna nemzetközi pozíciójának biztosítására, egyértelmű volt ellenérdekeltsége India további emelkedésében, és biztosítékokat keresett a maga számára Újdelhi regionális befolyásával szemben, ami legalábbis azt vetítette előre, hogy nagyhatalmi kapcsolataiban kiválthatatlan szerepe marad Pekingnek. Ha ezt vesszük figyelembe, akkor Pakisztán várható viselkedése egy poszthegemonialis időszakban még kiszámíthatóbb volt, mint Indiáé. A tényekhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy Ázsia országainak zöméhez hasonlóan Pakisztán is igyekezett valamennyi relációjából profitálni, és az egy oldal felé való elköteleződés nem az optimális forgatókönyv számára a jövőre nézve sem. Mozgástera azonban eleve sokkal szűkebb, mint keleti riválisáé, és ebben a 21. század második évtizede sem hozott lényegi változást.

Ázsia változó stratégiai erőviszonyai

A 2010-es évek folyamán az USA ázsiai stratégiai orientációjának meghirdetésével Washington egy olyan folyamatra reagált, amelynek számára kihívásokat tartogató természetéről a szakértők régóta értekeztek. Barack Obama ázsiai csendes-óceáni térséget központba állító, stratégiai újraegyensúlyozó politikája természetes következménye volt az ázsiai hatalmak felértékelődésének a nemzetközi környezet alakításában. Egyúttal felkészülésként is értékelhető egy olyan időszakra, amikor a hegemon konfrontatívabb politikára kényszerül majd pozíciójának kihívójával szemben.

Noha a folyamat katonai vetületeit szokták elsősorban kiemelni (miszerint az amerikai fegyveres erők 60%-ának a szóban forgó térségben kell működnie a jövőben), a dolog nem nélkülözte a gazdasági és ideológiai összetevőket sem. Előbbihez a kínai gazdasági térnyerést ellensúlyozni akaró elképzelések tartoztak, amelyek zászlóshajóprojektje a Transz-csendes-óceáni Partnerségi Megállapodás lett volna, ám a 2017-ben hivatalba lépő Trump-kormány döntése értelmében végül ez nem valósulhatott meg.¹⁹ Utóbbi pedig azon a felismerésen nyugodott, hogy a 2012 után területi érdekeit egyre keményebben,

¹⁸ Afridi, Jamal – Bajoria, Jayshree: *China-Pakistan Relations*. [online], 2010. július 6. Forrás: Council on Foreign Relations [2022. 06. 08.].

¹⁹ McBride, James – Chatzky, Andrew – Siripurapu, Anshu: *What's Next for the Trans-Pacific Partnership (TPP)?* [online]. Forrás: Council on Foreign Relations, [2023. 10. 25.].

gazdasági és katonai erőfölényét is felhasználva érvényesítő Kína súlyos félelmek forrásává vált a tágabb környezetében. Mindezek az aggodalmak pedig lehetővé teszik a két vezető hatalom versenyének olyan értelmű interpretációját Washington részéről, amely a szabályokon alapuló nemzetközi rendet védelmezni kívánó, illetve az azt saját javára felborítani igyekvő erő küzdelmeként ábrázolja a történéseket. A szabályokon alapuló rend védelmének pedig részét képezi a katonai erő alkalmazásától való tartózkodás a területi vitákban és a hajózás szabadságának megmaradása azon vitatott tengeri térségekben, amelyeket Peking a sajátjának tekint, és a 2010-es évek közepétől egy részükön fokozott katonai jelenlétet alakított ki.²⁰ Voltaképpen a kínai politika természetes következménye, hogy Washington hegemon pozíciója a kelet-ázsiai államok egy jelentős köre számára ma nem tűnik problematikusnak, mivel nem veszélyezteti sem területi integritásukat, sem belső társadalmi egyensúlyukat (akár jelentős kínai származású lakossági csoportjaik befolyásának növekedése által). Szinte kínálja tehát magát az USA mind a Délkelet-Ázsiában (például Vietnám, Indonézia részéről) megfigyelhető kiegyensúlyozó stratégiákhoz, mind a szorosabb védelmi szövetségek fejlesztéséhez (például Dél-Korea, Japán, Ausztrália esetében).

Magától értetődő, hogy Pekingben is megszületett a válasz a vezető nyugati hatalom növekvő jelenlétére és korlátozó törekvéseire Kína közvetlen stratégiai környezetén belül. A kelet-ázsiai ország ideológiai szinten tagadta a hegemonizmus létjogosultságát bármelyik állam részéről, ennek stratégiai dokumentumaiban és vezető külpolitikai tisztségviselőinek nyilatkozatain keresztül is rendszeresen hangot adott.²¹ Az elemzői közösség – teljes joggal – az Egyesült Államok ázsiai törekvéseinek kritikájaként dekódolta ezeket az üzeneteket, ugyanakkor rámutatott, hogy a kínai dominancia erősödése a kelet- és délkelet-ázsiai térségben, esetleg egy kínai hegemon pozíció nagyobb aggodalmat kelt a helyi társadalmak többségében, mint az Egyesült Államok további, akár növekvő katonai jelenléte. Pekingnek ugyanakkor nem sikerült eloszlatnia ezeket az aggodalmakat az érintett ázsiai országokban, ehelyett inkább gazdasági térnyerésével igyekezett gyengíteni azok elköteleződését törekvéseinek akadályozására – a vizsgált időszakban minimum felemásnak nevezhető eredményekkel.

Washington ugyanakkor gyakran a jótékony támogató szerepében fejlesztheti ázsiai relációit, fokozhatja erőketítő képességeit a térségben, ami többnyire a helyi társadalmak és elitcsoportok szempontjaival is találkozik. Hegemónként betöltött biztonságsgolgáltató, illetve szabálykikényszerítő szerepe tehát nem mindenhol tűnik fel nem kívánt, kívülről erőltetett jelenségként. Sőt, olyan államokban, mint Japán, Dél-Korea vagy Ausztrália, nyíltan vállalt koncepció, hogy az ország esetleges fegyveres önvédelmét az Egyesült Államokkal szövetségben valósítja meg, szükség esetén amerikai erők részvételével. Voltaképpen a stratégiai környezet sajátosságaiból adódóan az USA helyzete fokozatosan valamivel kedvezőbbnek bizonyult a vele szemben kihívást támasztó hataloméhoz képest, mert – már meglévő pozícióinak (támaszpontok, helyi szövetségesek) jobb kihasználása

²⁰ Burgess, Stephen: *Confronting China's Maritime Expansion in the South China Sea*. [online], 2020. 08. 31. Forrás: Journal of Indo-Pacific Affairs. Forrás: iseas.edu.sg [2023. 10. 12.].

²¹ Lásd pl. *China's Military Strategy*. [online], 2015. 05. Forrás: Ministry of National Defense, The People's Republic of China [2024.02. 14.].

mellett – a riválisának ellensúlyozását szerényebb saját költségek és kockázatok árán oldhatta meg. Ennek kulcseleme azonban a helyi szövetségesek és partnerek léte, ami a Dél-Ázsiával összefüggő számításokban is megjelent. Ám a jól működő szövetségek kialakítására az afgán állam instabil helyzete és Pakisztán kettős játszmája, valamint említett kínai elköteleződése miatt nem mutatkozott ígéretes perspektíva.

Washingtonban a kétezres évektől zajló együttműködési folyamat keretében azt is felmérték, hogy India nem a politikai rendszerek vélt rokonsága miatt lehet stabilabb partnerük (ez a rokonság valójában egyre kevésbé létezik, még ha az indiai alkotmányos berendezkedés demokratikus jellegét egyelőre nem is kell kétségbe vonnunk), hanem azért, mert a dél-ázsiai ország hatalmi építkezése alapján véve nem veszélyezteti az Egyesült Államok világhatalmát, de még indiai-csendes-óceáni érdekeit sem. Újdelhinek érdemes volt megadni azt, amit Iszlámábádnak nem. Nagyhatalmi – egyben tehát atomhatalmi – pozíciójának elismerése és szerepvállalásának bátorítása összeegyeztethető az amerikai stratégiai törekvésekkel.

Könnyen kínálja magát az interpretáció, miszerint a hegemon szerepet játszó Egyesült Államok a leendő harmadik számú hatalom segítségével igyekszik korlátozni hegemon pozíciójának kihívóját. Valójában ez az elmúlt évtized folyamán az indiai érdekeknek is legalább nagyrészt megfeleltethető volt. Újdelhi szintén a szabályalapú nemzetközi rend fenntartásában mutat érdeklődést, nem mellesleg azért is, mert nem kíván teret engedni az ázsiai kapcsolatokban a kínai módszerek terjedésének, ezáltal fokozatosan saját másodrendű hatalommá degradálódásának Peking mögött a kontinensen.²² Emellett persze azt sem érdemes figyelmen kívül hagyni, hogy az indiai-óceáni térséghez kapcsolódó indiai gazdasági érdekek szempontjából sokkal kényelmesebb helyzet az Egyesült Államok által védett szabályok érvényesülése, mint az a bizonytalanság, amit Kína esetleg rivális normaalkotóként való megjelenése eredményezne. Újdelhiben minden, a katonai, gazdasági vagy társadalmi mutatókban tapasztalható eltérés dacára a kínaival egyenrangú civilizáció örökösének tekintik hazájukat, amelynek azonos súlyú szerephez van joga a nemzetközi rendszer jövőjének alakításában is. India stratégiai autonómiája lehetővé tette az amerikai kapcsolatokból fakadó lehetőségek kiaknázását az Egyesült Államok szerepével kritikus országokkal zajló együttműködések fenntartása mellett, az indiai-óceáni politikát illetően azonban nagy volt az egyetértés Washingtonnal. Utóbbi 2016-ban Indiát az első „fő védelmi partnerévé” nyilvánította.²³ Merőben új fogalom volt ez, amelyet kifejezetten a sajátos indiai pozícióhoz alkalmazkodva találtak ki, és lehetővé tette a széles körű védelmi ipari és kereskedelmi együttműködést vele. A 2017. évi nemzetbiztonsági stratégiájában²⁴ pedig az Egyesült Államok támogatásáról biztosította azt a 2015. évi tengeri biztonsági stratégiában megjelent indiai igényt,²⁵ hogy a dél-ázsiai hatalom nettó

²² Banerjee, Dipankar: *China's One Belt One Road Initiative – An Indian Perspective*. [online], 2016. 03. 31. ISEAS – Yusof Ishak Institute. Forrás: iseas.edu.sg [2023. 08. 12.].

²³ *US Designates India as 'Major Defense Partner'*. [online], The Jakarta Post, 2016. 12. 09. Forrás: thejakartapost.com [2017. 08. 11.].

²⁴ White House: *National Security Strategy of the United States of America*. [online], 2017. 12. Forrás: nssarchive.us [2022. 06. 11.], 46–47.

²⁵ Integrated Headquarters: *Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Security Strategy*. [online], Ministry of Defence, 2015. Forrás: indiannavy.nic.in [2022. 06. 21.].

biztonságszolgáltató szerepet játsszon az Indiai-óceánon. Tehát az amerikai fél atomhatalmi státusza mellett ekkorra elismerte Újdelhi vezető tengeri hatalmi pozícióját is.

Ugyanebben az évben az amerikai–pakisztáni kapcsolatok újabb mélypontjukra kerültek. Az Egyesült Államok kormánya új Dél-Ázsia-stratégiájának bemutatásakor nyíltan bírálta a pakisztáni magatartást, és az afganisztáni erőfeszítéseinek szabotálásával, a terrorizmus támogatásával vádolta meg. Egyúttal megszüntette az országnak nyújtott katonai támogatásokat. Hozzátartozik a képhez, hogy Washington ezekben az években elkezdte levonni a következtetéseket abból a tényből, hogy Afganisztán államépítésének támogatása nem csak kudarcos, de az amerikai nagystratégia szempontjából voltaképpen elhagyható vállalkozás.²⁶ A Dél-Ázsia peremén elhelyezkedő, szárazföldre bezárt állam megtartása az amerikai szövetségi rendszerben nem érte meg a ráfordított energiát. Ez nem elsősorban az anyagiakat jelentette, mert azok messze nem képviseltek elviselhetetlen terhet,²⁷ sokkal inkább a belpolitikai következményeket, amit a végeláthatatlan katonai vállalkozás – és annak egyre kevésbé indokolható emberi áldozatai – nyomán mutatózó társadalmi frusztráció idézett fel az amerikai kormányok számára. A 2021. évi amerikai kivonulás Afganisztánból – mégoly jogos kritika is övezte humanitárius szempontból botrányos lefolyását és helyi következményeit – végeredményben megoldotta ezt a problémát, a Kínai Népköztársaság hatalmi expanziójával szembeni erőfeszítéseket pedig (amelyeket elsődleges feladatnak tekintettek az amerikai globális befolyás jövőjének biztosítása érdekében) nem veszélyeztette. Egyúttal szükségtelessé tette az alkudozást Pakisztánnal az afganisztáni erők ellátásának biztosításáról.

Islámábád egyensúlyozó gyakorlata tehát válsággal nézett szembe, fenntartásának nehézségeit pedig az is kidomborította, hogy az ország 2013. évi meghirdetésekor igen lelkesen fogadta a kínai Egy Övezet, Egy Út projektet (ma Övezet és Út kezdeményezés – Belt and Road Initiative, BRI), és hamar megtalálta benne a saját elképzeléseit.²⁸ Még abban az évben megfogalmazódott hát a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó (China–Pakistan Economic Corridor, CPEC) terve, ami a BRI pakisztáni projektjeit foglalja keretbe, egyúttal a már addig is zajlott fejlesztések terveit is befogadta (például Gwadar kikötőjének fejlesztése). 2015-ben a megvalósításáról szóló egyezményt is aláírták.²⁹ Gwadar és a kínai Kashgar összekötése a közlekedési és energetikai infrastruktúra fejlesztése által³⁰ tovább erősíti a Peking iránti gazdasági elköteleződést, kiprovokálja India kritikáját, és összességében az Egyesült Államok befolyásának csökkenése felé hat. Árnyalja ugyanakkor ezt a képet, hogy egyrészt a pakisztáni fegyveres erők továbbra is számítanak Washingtontól az amerikai eredetű fegyverrendszereik működésben tartásához, esetleg továbbfejlesztéséhez szükséges támogatásra, másrészt pedig a CPEC végrehajtása sem zajlott a tervek szerint, amit 2023-ban nyilvánvalóvá tett a kínai fél nyíltan

²⁶ Csiki Varga Tamás – Tólas Péter: *Erő és diplomácia–Az Egyesült Államok stratégiai érdekei és lehetőségei a Biden-kormányzat időszakában*. [online], 2021. 07. 27. SVKI Elemzések 2021/13. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 10. 04.].

²⁷ Gannon, Kathy: *Explainer: US, NATO Pledge Billions to Back Afghan Forces*. [online], AP, 2021. 07. 27. Forrás: apnews.com [2023. 03. 14.].

²⁸ Günsberger Dóra (2019): A Kínai–Pakisztáni Gazdasági Folyosó biztonsági aspektusai: külső és belső kihívások. In Salát Gergely et al. (szerk.): *Veszélyes vizeken*. Budapest: Typotex, 231–252.

²⁹ Günsberger 2019: 232.

³⁰ *CPEC Secretariat*. [online], Ministry of Planning, Development, & Special Initiatives. Forrás: cpec.gov.pk [2023. 08. 02.].

kritikus hozzáállása a pakisztáni biztonsági helyzethez és elburjázott korrupcióhoz, ami a beruházások befékeződését vonta maga után.³¹

A 2020-as évek válságai nyomán

A 2020-as évek elejének válságai (a koronavírus-világjárvány okozta, korábban nem tapasztalt természetű vészhelyzet, a világgazdaság ezt követő helyreállásából fakadó ellátási problémák, majd az orosz–ukrán konfliktus nyílt háborúvá eszkalálódása nyomán keletkező világgazdasági sokkok) igen súlyos következményekkel jártak Dél-Ázsia társadalmaira nézve. A koronavírus-járvány kezelésével együtt járó gazdasági leépülés eltérő időtávlatokban fejtette ki ugyan a hatását, de minden térségbeli államot nehéz helyzetbe hozott. India például a 2020–2021-es pénzügyi évben olyan mértékű (7,3%-os) GDP-visszaesést szenvedett el, amire a modern statisztikai adatközlések kezdetei óta nem volt példa az ország gazdaságtörténetében.³²

Mindez súlyos csapást jelentett a dél-ázsiai társadalmak számára, amelyeket sajátos életkörülményeik miatt a járvány terjedésének leginkább kitett közösségeknek tartottak a szakemberek. Noha maga a pandémia önmagában nem volt érdemi hatással a világrend átalakulásának folyamatára, lehetőséget adott India és Kína számára is, hogy oltóanyagok, illetve az egészségügyi ellátáshoz és járványvédekezéshez szükséges eszközök átadásával demonstrálja felelősségteljes hatalmi szerepfelfogását. A járványkezelés ugyanakkor zavarokat idézett elő a globális ellátóláncokban, ami további gazdasági nehézségekhez vezetett. A helyreállítás több országban még meg sem történt, amikor a 2022. február 24-ével nyílt háborúvá eszkalálódott orosz–ukrán konfliktus világgazdasági hatásai elérték Dél-Ázsiát. Utóbbiak – különösen az eleve strukturális gazdasági problémákkal küzdő államokban, mint Pakisztán, Srí Lanka vagy Nepál – katasztrofális következményekkel jártak. Noha az élelmiszerárak drasztikus emelkedése Afrikában is súlyos nehézségeket okozott a társadalmak számára, Kelet-Európa után Dél-Ázsia lett az a nagytérség, ahol a háború következményei a legmélyrehatóbb politikai változásokhoz vezettek.

Imran Khan pakisztáni miniszterelnök éppen Moszkvában tartózkodott Putyin orosz elnökkel tervezett kétoldalú megbeszéléseire készülve, amikor megérkezett a hír az orosz csapatok átfogó támadásáról az ukrán állam ellen.³³ Khan nem szakította meg tárgyalásait – ennek értelme sem lett volna a részéről –, de a történetek láthatóan kellemetlen helyzetbe hozták. Pakisztán nem kívánta nyíltan legitimálni az orosz agressziót, de a későbbi hónapokban nem is támogatót olyan kezdeményezéseket, amelyek veszélyeztették volna fejlődő kapcsolatait az Oroszországi Föderációval (mint még szó lesz róla, rejtett támogatása ugyanakkor felmerült az ukrán oldal javára). Iszlámábád merőben pragmatikusan közelített a helyzethez, és igyekezett kedvezményes feltételek

³¹ Wani, Ajjaz: *Pakistan: Why Has China Halted Cpec Projects*. [online], Observer Research Foundation, 2020. 11. 25. Forrás: orfonline.org [2023. 08. 14.].

³² Mukherji, Biman: *When Will India's Economy Recover From Its Second COVID Wave? Economists Are Split*. [online], Fortune, 2021. 06. 01. Forrás: fortune.com [2021. 09. 12.].

³³ Hashim, Asad: *Pakistani PM Khan meets Putin amid Ukraine invasion*. [online], 2022. 02. 25. Forrás: Al Jazeera [2022. 02. 26.].

mellett élelmiszer- és nyersanyag- (főleg energiahordozó-) szállítmányokhoz jutni tőle, másolva ezzel az indiai és a kínai gyakorlatot. Különösen az élelmiszerek behozatala vált fontos kérdéssé, mivel Pakisztán társadalmá már két éve súlyos gazdasági válsággal és elszabaduló megélhetési költségekkel nézett szembe, ami a kormány stabilitását is veszélyeztette. Nem állíthatjuk, hogy Imran Khan kormánykoalíciójának összeomlása, a miniszterelnök 2022. tavaszi elmozdítása, majd egy új, az addigi ellenzék által dominált koalíció felállása kizárólag a háborús válság következménye lett volna. Ám a kormányfő gyenge politikai teljesítménye a kormányzó erők összefogásában, a hadsereg támogatásának megtartásában és a válság kezelésében mindenképpen azok kezére játszott, akik el kívánták takarítani (vagy legalább háttérbe szorítani) Imran Khant és az általa fémjelzett, nem dinasztikus vagy etnikai alapú pártpolitikai gyakorlatot a pakisztáni közéletből. Témánk szempontjából a történetek egyéb tanulsága, hogy a pakisztáni fegyveres erők a háttérből ugyan, de továbbra is döntő befolyással rendelkeznek a belpolitikai folyamatok felett. A vezérkar pedig évtizedek óta az ország regionális stratégiájának legfontosabb végrehajtója, egyúttal haszonélvezője a Kínával és az USA-val fenntartott kapcsolatoknak is. Az Oroszországgal fejlesztett, nem túl sokrétű relációk leglátványosabb eredményei az orosz kőolaj és gabona beszerzésében érhetőek tetten. Pakisztánban megfogalmazódott az az elképzelés, hogy olajimportjának kétharmadát innen fedezné.³⁴ Jelentős hátránya volt azonban Indiához képest a szerény fizetőképessége, különösen, miután az ország 2023-ra gyakorlatilag az államcsőd határára jutott. Ráadásul a diszkontáron leszerződött orosz olaj pakisztáni felhasználásával kapcsolatban pénzügyi és technológiai problémák is felmerültek (a finomítás során keletkezett termékek aránya nem volt megfelelő).³⁵ Végeredményben nem bizonyos, hogy a pakisztáni állam a várt megtakarítást tudja elérni, ha orosz olajat használ fel közel-keleti helyett. Sokkal sikeresebbnek bizonyult a gabonaimport, ahol a 2022/23. évben jelentős előrelépés volt tapasztalható: Pakisztán az Ukrajnából kieső búzabehozatalát teljes egészében Oroszországból pótolta, és az orosz búza ötödik legnagyobb vásárlójává vált.³⁶ Mindezek persze csak epizodikus jelentőségű eredmények lehettek Pakisztán régóta tartó gazdasági térvészésének folyamatában, amihez jó eséllyel a 2020-as évek elejének válságai is érdemben hozzájárultak.

Dacára azonban a kereskedelmi lehetőségek új keletű kutatásának, Pakisztánt nem tekinthetjük egyértelműen oroszbarát országnak sem. Kapcsolódása az Egyesült Államok globális vezető szerepével szemben kritikus országcsoporthoz sokkal inkább kínai relációin keresztül valósul meg, elzárkózni azonban továbbra sem akar Washingtontól, amelytől a jövőben még várna anyagi forrásokat és akár haditechnikai eszközöket is. Utóbbi tekintetben Iszlámábád el is könyvelhetett némi eredményt, amikor az Egyesült Államok kifejezte készségét az iszlám köztársaság F-16-os flottájának felújítására.³⁷ Napvilágot láttak olyan hírek is, hogy amerikai cégek közvetítésével pakisztáni tüzérségi

³⁴ Aamir, Adnan: *Pakistan Eyes Deeper Discounts as Russian Oil Imports Hit Snag*. [online], NIKKEI Asia, 2023. 08. 19. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 08. 20.].

³⁵ Aamir 2023.

³⁶ Iroanya, Vivian: *Pakistan's Wheat Imports From Russia Surge Eightfold on Supply Disruption From Ukraine*. [online], S&P Global, 2023. 03. 15. Forrás: spglobal.com [2023. 05. 12.].

³⁷ *Biden Administration Approves \$450 Million F-16 Fleet Sustainment Programme to Pakistan*. [online], 2022. 09. 08. Forrás: The Hindu [2022. 09. 09.].

lőszer³⁸ és rakéták³⁹ jutottak az ukrán fegyveres erőkhöz, mindezt pedig az országnak nyújtandó IMF-hitel politikai háttéralkujának részeként interpretálták.⁴⁰ Iszlámábád mindezek ellenére nem foglalt nyíltan pártállást a háborúzó felek között, ami már azért sem volt meglepő, mert tulajdonképpen nem fűződnek érdekei egyik oldal győzelméhez vagy vereségéhez sem.

Srí Lanka sokkal rosszabbul járt. Itt az államcsődhöz vezető gazdasági összeomlás társadalmi és politikai válsággal párosult, amely a jómódúbb lakossági csoportok életviszonyaiban is érzékelhető rombolást végzett.⁴¹ A szigetország kormánya megbukott, az új elnök, Ranil Wickremesinghe pedig elkötelezte magát egy IMF-program végrehajtása mellett.⁴² Noha a sziget Kínától és Indiától is kapott támogatást, mindenki számára egyértelművé vált a 2010-es évek fejlesztési stratégiáinak kudarca és Srí Lanka politikai elitjének felelőssége ennek kapcsán. Egyúttal valószínűvé teszi, hogy a kis dél-ázsiai ország felett az elkövetkező években erősödik a nagyhatalmi befolyásért zajló verseny, kihasználva fizetési nehézségeit, illetve források és befektetések iránti éhségét. E versengés két természetes főszereplője pedig India és Kína lesznek.

India ebben a válságokkal jellemzett regionális környezetben ugyanakkor relatíve stabil maradt, és noha az életviszonyok romlása itt is tapasztalható volt, a kormány a 2024-ben esedékes választásokra készülve minden lehetőséget megragadott a gazdasági helyzet javítására. Részeként ennek a politikának olyan lépésekre is rászánta magát, amelyek a hazai piac és társadalom védelmét szolgálták ugyan, de máshol súlyosbították a krízisjelenségeket (például élelmiszerexport-tilalmak). Ennek logikájába illesztették az orosz gazdasági relációk fenntartását is. Subrahmanyam Jaishankar külügyminiszter ezt úgy fogalmazta meg a demokratikus országok számára is befogadható módon, hogy „erkölcsi kötelessége biztosítani a legjobb üzletet” a hazája számára.⁴³ Ennek gyakorlati következményeként 2022 októberére az Oroszországi Föderáció – miközben a nyugati világ szankciók sorával építette le hasonló kapcsolatait vele – a 7. helyre jött fel India külkereskedelmi partnereinek sorában a kétoldalú kereskedelem összértéke alapján.⁴⁴ Az ország a korábbi 6-7. helyről India első számú kőolaj-behozatali forrásává lépett elő.⁴⁵ Hasonló folyamatok zajlottak le a kőszén esetében is, amelyből 2022-ben már négyszer annyit vásároltak az indiaiak, mint korábban, a következő év elejére pedig a porított szénből is az első számú

³⁸ *BBC Reveals 'Secret Deals' for Pakistan's Arms Supply to Ukraine.* [online], Pakistan Today, 2023. 11. 14. Forrás: pakistantoday.com.pk [2023. 11. 15.].

³⁹ *US 'Brokered' Pakistani Weapons Transfer To Ukraine In Lieu Of IMF Bailout – American Media Claims.* [online], 2023. 11. 18. Forrás: The Eurasian Times [2023. 11. 21.].

⁴⁰ Grim, Ryan – Hussein, Murtaza: *U.S. Helped Pakistan Get IMF Bailout With Secret Arms Deal for Ukraine, Leaked Documents Reveal.* [online], 2023. 09. 17. Forrás: The Intercept [2023. 11. 14.].

⁴¹ *Sri Lanka Suspends Fuel Sales For Two Weeks.* [online], 2022. 06. 27. Forrás: ndtv.com [2022. 07. 09.].

⁴² Swaminathan, Sneha: *Sri Lanka: President Ranil Wickremesinghe To Present Maiden Budget in Hopes of IMF Loan.* [online], 2022. 08. 30. Forrás: Wionews.com [2022. 10. 12.].

⁴³ *It's My Moral Duty To Ensure Best Deal for Our Citizens: Jaishankar on India Buying Russian Oil.* [online], 2022. 08. 17. Forrás: India Today [2022. 08. 20.].

⁴⁴ Chart: *Russia Is Now India's Seventh-Largest Trading Partner.* [online], 2022. 10. 26. Forrás: The Times of India [2023. 02. 22.].

⁴⁵ Verma, Nidhi: *India's July Russian Oil Imports Dip; Saudi Import Down to 2-1/2-Yr Low – Trade.* [online], 2023. 08. 22. Forrás: Reuters [2023. 08. 24.].

importforrássá vált Oroszország.⁴⁶ Pusztán ezeket a tényezőket figyelembe véve az indiai állam jelentősen elmozdult a nyugati partnereit jellemző magatartástól, és az övékkel ellentétes pályára állította gazdasági relációit Moszkvával. Ennek is megvannak azonban az észszerű politikai határai. Az ország legnagyobb külkereskedelmi partnere ugyanis továbbra is az Egyesült Államok, amellyel a termékek és szolgáltatások tekintetében is aktívumot realizál az indiai fél. Ez a többlet 2022–23-ban 28,3 milliárd dollárt jelentett, rekordösszegű kétoldalú kereskedelem mellett.⁴⁷ Újdelhi ezt nem kívánja veszélyeztetni. Hasonlóképpen az indiai cégek sem kívánnak másodlagos szankciók hatálya alá kerülni, így az oroszokkal való kereskedelemben igen célszerű a szemükben azon termékekre szorítkozni, amelyek szállítása, illetve átvétele még elfogadható a nyugati partnerei számára. Azt is érdemes számításba venni, hogy India nem tudja pótolni mindazon termékeket, amelyekről a nyugati szankciók (több-kevesebb hatékonysággal) elzárták Oroszországot, szerepe mindössze a Kína mellett realizálódó alternatív piac biztosításában merülhet ki, és ennek hosszabb távú perspektíváit is az indiai költség-haszon számítások határozzák meg. Újdelhi ugyanis soha nem tett még utalást sem arra, hogy – minden történelmi szimpátiája dacára – hajlandó lenne olyan együttműködést is fenntartani az orosz féllal, amelyből nem származik egyértelmű haszna.

Valójában persze az orosz–ukrán háború következményei India perspektívájából messze túlterjednek a gazdasági dimenzión. A világrend jövőjével kapcsolatos indiai koncepciókat is érintik. A kelet-ukrajnai hadszíntereken zajló napi események jórészt lényegtelenek az indiai társadalom számára, azokat a hadviselés iránt érdeklődő emberek követik több-kevesebb figyelemmel. Valamint persze azok a katonai szakértők, akik a harc-eljárásokkal és haditechnikai eszközrendszerek alkalmazásával kapcsolatos elemzéseket végzik, hogy ezzel szakmailag támogassák az indiai fegyveres erők működésének hatékonyabbá tételét, fejlesztési irányainak kijelölését. Az indiai közélet stratégiai kérdésekkel foglalkozó szereplői számára a háború katonai problémaként kevésbé releváns. Sokkal figyelemreméltóbb jelenség számukra az Oroszországi Föderáció nemzetközi mozgásterének szűkülése, egyúttal a Kínai Népköztársaság orosz gazdaságra gyakorolt befolyásának gyors növekedése, tehát voltaképpen a stratégiai öszkép hosszú távra ható változása. Mindkét, egymástól elválaszthatatlan folyamat negatívan hat India azon várakozásaira, amelyek a 21. század előttünk álló évtizedeinek hatalmi rendjével és az ország abban várható mozgásterével kapcsolatban megfogalmazódtak. Noha az Oroszországi Föderáció gazdasági strukturális problémái, gyenge fejlődőképessége és (a környező orosz ajkú diaszpórák által képviselt bevándorlási források elapadásával) demográfiai helyzetének várható, gyors romlása Indiában is ismertek voltak, az alapvetően közvélekedés tárgya volt, hogy Moszkvának természetes helye van a multipolárisra váló világ legjelentősebb centrumai között. Alapozva a hagyományos orosz–indiai barátságra, Újdelhiben ezt rokonszenvvel figyelték. Egyúttal arra számítottak, hogy a szuverén orosz nagyhatalmat történelmi tradíciói és reális stratégiai érdekei is arra ösztönzik majd, hogy szuverén

⁴⁶ Law, Abhishek: *Russia Overtakes Australia as Top Supplier of Pulverised Coal Injection to India Since September*. [online], 2023. 05. 02. Forrás: The Hindu Business Line [2023. 06. 11.].

⁴⁷ Bhardwaj, Naina: *India-US Ties 2023: Modi Trip Refocuses Attention to Trade, Tech, Defense*. [online], 2023. 06. 21. Forrás: India Briefing [2024. 02. 12.].

állásfoglalásokat tegyen az ázsiai térséget érintő vitás kérdésekben, és ezek alkalmanként Indiának kedvezhetnek.⁴⁸ Moszkva várható szoros ráutaltsága Pekingre olyan folyamat következménye, amelyet India csak kis mértékben tud lassítani az orosz nyersanyagok és energiahordozók fokozottabb vásárlásával, meggátolására vagy netán Kína helyének átvételére a kortárs orosz külkapcsolatokban viszont nincs reális esélye. Mindez ráadásul független az orosz háborús győzelem vagy vereség kérdésétől – akárhogy is interpretálják majd ezt a küzdelemben érdekelt felek. Újdelhi számára sem valamelyik szélső forgatókönyv, sem pedig a hadszíntéri viszonyok 2023 őszén jellemző állapotának befagyása esetén nincs kilátásban a fenténél pozitívabb politikai kimenetel.

Sajátos problémát jelent továbbá az orosz haditechnika változó színvonalú, többnyire azonban inkább gyenge szereplése az ukrainai hadszíntereken, ezzel párhuzamosan pedig a nyugati rendszerek egyértelmű jelentősége a tekintetben, hogy Ukrajna képes volt feltartóztatni az orosz előrenyomulást, és visszafoglalni megszállt területeinek egy részét. Érdeemes megjegyezni azonban, hogy az indiai katonai szakértők több esetben nem osztják azokat a sematikus interpretációkat, amelyek szerint az orosz fegyverrendszerek egyértelműen leszerepeltek volna Ukrajnában. A T-90S harckocsi indiai igények szerinti változatának (amely Bhisma néven kerül a dél-ázsiai ország hadrendjébe) vásárlása kapcsán például az a vélemény alakult ki, hogy a nagymértékű orosz veszteségekért nem a harcjármű konstrukciós gyengesége, hanem a hibás alkalmazás és a nem kellően képzett/motivált személyzet tehető felelőssé, és nincs valódi ok a beszerzési program felfüggesztésére.⁴⁹ Már ha az orosz fél továbbra is helyt tud állni korábbi kötelezettségvállalásaiért. Fontos szem előtt tartani ugyanis, hogy túlmutatóan a háborús működés igényeinek napi szinten jelentkező hatásain, az elszenvedett veszteségek pótlása a jelenlegi várakozások szerint eszközkategóriánként eltérő időtávban ugyan, de mindenképpen tartósan leköti majd az orosz hadiipari kapacitásokat a potenciális fegyvernagyítás vagy sokkal alacsonyabb intenzitású összecsapások jövőbeli időszakára nézve egyaránt. India szempontjából mindennek jelentősége abban áll, hogy milyen mértékben számíthat a belátható időszakban az orosz szállítások teljesítésére, illetve mennyire lesz érdemes az orosz eredetű, illetve az orosz féllel együttműködésben előállított eszközökre alapozni fegyveres erőinek fejlesztését. A háború során már volt rá precedens, hogy a dél-ázsiai országnak szánt T-90-es harckocsik az ukrainai hadszíntéren tűntek fel,⁵⁰ de a remélt együttműködés az új generációs indiai tengeralattjárók tervezése és gyártása tekintetében is meghiúsulni látszik.⁵¹ Márpedig India lemaradást mutat a rivális Kínához képest a hagyományos fegyveres erőinek korszerűsítését illetően, aminek következtében – legyen bármennyire is érthető egy-egy késedelmes teljesítés oka – egyáltalán nem biztos, hogy érdemes alkalmazkodnia az orosz hadiipari kapacitások alakulásához.

⁴⁸ Menon, Rajan – Rumer, Eugene (2022): *Russia and India: A New Chapter*. Carnegie Endowment.

⁴⁹ Bommakanti, Kartik: *War in Ukraine: The Indian Army's Silence on Tanks*. [online], 2022. 12. 21. Forrás: Observer Research Foundation [2023. 11. 15.].

⁵⁰ *Indian Army T-90s Bhisma Tanks Possibly Fighting in Ukraine for Russian Army*. [online], 2022. 10. 06. Forrás: army-recognition.com [2023. 05. 03.].

⁵¹ Pubby, Manu: *Russia Says It Will Not Bid for Indian Navy's New Submarine Plan, Offers Upgraded Kilo Class*. [online], 2022. 02. 15. Forrás: The Economic Times [2022. 11. 04.].

Az említett harckocsibeszerzési program esetében még viszonylag kedvező a helyzet, mivel a T-90-eseknek hazai licencgyártása is folyik Tamil Nadu államban.⁵²

Nyilvánvaló, hogy az indiai fegyveres erők esetleges átfegyverzése csak hosszú távon lenne megoldható, és Újdelhi régi, nemzeti önerő építését célzó koncepcióinak megfelelően ekkor is törekedne a hazai gyártású és fejlesztésű eszközök preferálására a folyamat során. Ám a modern hadiiparral rendelkező nyugati (illetve a Nyugattal szövetséges csendes-óceáni) államok számára is lehetőségeket nyithat egy ilyen folyamat, és ebben az esetben még nem is pusztán az Egyesült Államokra vagy Japánra érdemes gondolni, hiszen az utóbbi évek során Dél- és Délkelet-Ázsiában izraeli, török, olasz, francia vagy éppen dél-koreai vállalatok is nyertek jelentős megrendeléseket.⁵³

Hosszabb távon érvényesülő következmény, hogy amennyiben az orosz eredetű haditechnika jelentősége csökken az indiai fegyveres erők ütőképességének biztosításában, ez maga után vonja Oroszország további leértékelődését is India külkapcsolatain belül. Mindez, még ha nem is akaratlagos folyamat indiai részről és nem is kérdőjelezi meg az oroszokhoz kapcsolódó pozitív társadalmi beállítódást, végső soron olyan helyzetet eredményez, amelyből már egyre kevésbé érheti meg Újdelhi számára vitákat felvállalni a nyugati partnereivel Moszkva érdekében. Washington kétezres évek elejétől zajló fokozatos kapcsolatépítése Indiával tehát utólagos igazolást nyerhet a történelemtől, még ha azt hiba is lenne sugallni, hogy ez az amerikai külpolitika formálóinak látnoki képességeit igazolná. Ilyen helyzetekben mindig könnyen adja magát az interpretáció, miszerint az idő az amerikaiaknak dolgozott. Nem tanácsos azonban figyelmen kívül hagyni, hogy napjaink orosz vonatkozású fejleményeit természetesen senki nem láthatta előre a közeledési folyamat megindulásakor. Sokkal nagyobb közmegegyezés uralkodott arról, hogy a Kínai Népköztársaság lehet a jövőben az Egyesült Államok vezető hatalmi pozíciójának kihívója, India pedig terhelt történelmi viszonyuk miatt vélhetően érdeksérelmekkel néz szembe ennek kapcsán. Különösen, mivel a két vezető ázsiai hatalom befolyásépítésének természetes zónái átfedéseket mutatnak majd egymással, ami várhatóan fokozza a rivalizálást és a feszültséget közöttük. A hosszú távú stratégiai trendek elemzésének itt volt tehát szerepe, és máig igaz, hogy a világrend poszthegemoniális fázisával összefüggő indiai viszonyulást a kínai és nem az orosz szerep alakulása határozza meg. Utóbbi csak az előbbi összefüggésében vált problematikusá Újdelhi szemében.

Említésre méltó elméleti problémát jelent továbbá, hogy az amerikai–indiai közeledésben jelentős szerepet játszott a fennálló szabályokon alapuló nemzetközi rend védelmében való közös érdekeltségük, ami az indiai–óceáni politikájuk egyik hivatkozási alapjává vált. Nemigen lehet azonban védeni azt a gyakorlatot, hogy a térségre nézve kívánatos a szabályokon alapuló rend fennmaradása, azaz egyebek mellett az államok elismert határaik közötti területi integritásának és szuverenitásának védelme, de az orosz–ukrán háború viszonylatában ez mégsem kap markáns képviselést Újdelhi részéről. Az indiai válasz erre az ország hagyományos diplomáciai stílusának felemlegetése volt, amely nem

⁵² Kumar, Chethan: *464 Bhisma tanks to made in Tamil Nadu's Avadi*. [online], 2019. 11. 08. Forrás: Times of India [2024. 02. 12.].

⁵³ Bővebben lásd Háda Béla: *Az indonéz fegyveres erők fejlesztésének néhány kérdése*. [online], 2023. 08. 21. SVKI Elemzések 2023/12. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 11. 12.].

él konfrontatív eszközökkel a partnerek felé, és mindenképpen igyekszik megőrizni a párbeszéd fórumait.⁵⁴ Ugyanakkor azt is kifejtették, hogy a konfrontáció kerülése nem jelent egyetértést, és India nem ismerte el az orosz területi annexiókat, valamint segítyt is küldött Ukrajnának. Mitután a nyugati kormányok felismerték, hogy a dél-ázsiai hatalom nem fog engedni a nyomásgyakorlásnak, felülkerekedtek körükben a hosszú távú szempontok, amelyek India fokozatos magukhoz kapcsolását célozták, ennek érdekében pedig a komolyabb feszültségek elkerülését vele.

Ilyen megközelítésben a 2023. évi újdelhi G20-csúcstalálkozó több jelzésértékű fejlemény színtere volt. Témánk szemszögéből ezek közül azt érdemes kiemelni, hogy az Egyesült Államok és az európai hatalmak láthatóan kompromisszumkésznek mutatkoztak az indiai elnökség sikeres szereplése és a záródokumentum konszenzusos elfogadása érdekében.⁵⁵ India hatalmi tekintélyének hasonló tiszteletben tartása összekapcsolódott egy szorosabb kereskedelmi együttműködés tervével. Ez utóbbi az Európai Uniót és Indiát kötné össze egyes közel-keleti országok beiktatásával, erőteljes amerikai támogatás mellett.⁵⁶ Az úgynevezett India – Közel-Kelet – Európa Gazdasági Folyosó koncepciója technikailag a kikötői és szárazföldi szállítmányozási infrastruktúra fejlesztését tartalmazza – legalábbis meghirdetésekor ez volt még ismert vele kapcsolatban –, ám megvalósulása esetén stratégiai hozadékát illetően jóval több lehet ennél. Valószínű eredménye hosszabb távon az India és a Nyugat közötti gazdasági interdependencia növekedése, amely az orosz relációk leértékelődésével párhuzamosan simább utat kínál Újdelhi számára az erősebb nyugati politikai orientációhoz. Jelenleg azonban még nem megítélhető az esélye annak, hogy ez valóban bekövetkezik-e. India érdekeinek megfelelően ugyan a szabályokon nyugvó nemzetközi rend védelme, illetve a kínai hatalmi építkezés kordában tartása, de stratégiájának alapja az elköteleződés kerülése és a szuverén hatalmi tényezőként való kapcsolatépítés lehetősége más hatalmakkal. Döntő tényező tehát, hogy a jövőben az indiai kül- és biztonságpolitika formálói mennyire tartják majd összegegyeztethetőnek az erőteljesebb nyugati orientációt ezzel a törekvéssel. Ami napjainkban bizonyosan állítható ennek kapcsán, hogy az Egyesült Államok preferálná India szorosabb katonai és politikai elköteleződését, akár a Quad tagállamaként, míg Újdelhi ezt egyelőre mindenképpen elkerülné.

Konklúziók

A poszthegeomoniális világrend kialakulása felé mutató tendenciák, de különösen az azokat felgyorsító válságjelenségek Dél-Ázsia államait is stratégiai koncepcióik felülvizsgálatára készítetik. Noha a 2020-as évek elejének válságai gazdasági – és ebből fakadóan belpolitikai – következményeiket illetően messze nem egyforma károkat okoztak a térség országai

⁵⁴ Grare, Frédéric: *A Question of Balance: India and Europe After Russia's Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 05. 16. Forrás: European Council on Foreign Relations [2023. 02. 10.].

⁵⁵ *Consensus Reached, New Delhi Declaration Adopted at G20*. [online], 2023. 09. 09. Forrás: Hindustan Times [2023. 09. 10.].

⁵⁶ Ellis-Petersen, Hannah: *G20: EU and Us Back Trade Corridor Linking Europe, Middle East and India*. [online], 2023. 09. 09. Forrás: The Guardian [2023. 09. 10.].

számára, a történetek minden bizonnyal korszakhatárt jelölnek ki Dél-Ázsia fejlődési tendenciáit illetően. Hosszú távú hatásairól ugyanakkor még nem kaphatunk egyértelmű képet. Míg Pakisztánban, Srí Lankán és Nepálban a kormányzatok figyelmét a gazdasági és társadalmi krízissel küzdve érthetően a rövidebb távon érvényesülő fejlemények kötik le, addig az egyetlen globális mozgástérrel bíró szereplőnek számító helyi állam, India számára a messzebbre ható következmények is mérlegre kerülnek. Általánosságban a multipoláris világrend kialakulása megfelelne az indiai érdekeknek, sőt, az igazságos nemzetközi struktúrára vonatkozó elképzelésnek is. Mégis, az Oroszország szerepével kapcsolatos bizonytalanságok a folyamat egy nyilvánvaló árnyoldalát is megvilágították Dél-Ázsia vezető hatalma számára.

Az orosz–ukrán konfliktus 2022. februári háborús eszkalációját megelőzően az indiai külpolitikával foglalkozó elitnek nem volt valódi oka kételkedni abban, hogy Oroszország a multipoláris világ egyik vezető hatalma lesz majd. Az azóta e sorok születéséig eltelt másfél év ezt a jövőképet némileg árnyaltabb színben tünteti fel. Noha továbbra sem realitás Moszkva teljes kiesése a nagyhatalmak sorából, hosszú ideje tartó relatív gazdasági és demográfiai térvészése – adott esetben nagyhatalomnak ma nem is számító országokkal összevetve is – felgyorsulhat, és egyre kevésbé valószínű, hogy képes lesz az indiai érdekeknek támaszává válni akár Kínával szemben is. Noha ez nem rontja meg automatikusan a Moszkva–Újdelhi viszonyrendszert, az erőteljesen stabilitáspárti és önérdékkövető indiai külpolitika könnyen más kiegyensúlyozó tényezők felé tekinthet, amelyeket egyre inkább a nyugati szövetségi rendszerekhez tartozó államokban találhat meg.⁵⁷

További problémát jelent, hogy az orosz hadiipari együttműködés jövőjével kapcsolatban is kérdések merültek fel, amelyek arra ösztönözhetik Újdelhit, hogy fokozatosan csökkentse függését az orosz forrásoktól. Persze nemcsak az ukrajnai háború által felgyorsított polarizáció távlati stratégiai következményei vezetnek erre, hanem az orosz hadiipari szállítások fennakadásai, illetve a korszerűbbnek ítélt nyugati beszerzési források megnyílása is. Különösen annak tükrében vált ez fontossá, hogy India a 2020-as évek elejére egyértelmű hátrányba került a hagyományos fegyverkezés minőségi és mennyiségi mutatóit illetően is kínai riválisához képest, saját, ambiciózus fejlesztési programjai pedig gyakran nem alakulnak az előzetesen megszabott ütemterv szerint.

Általánosságban továbbra is igaz, hogy sem India, sem Pakisztán nem érdekelt egy újabb kétpólusú világrend kialakulásában és/vagy egymással szemben álló katonai tömbök létrejöttében az eurázsiai földrészen. Sokkal több eredménnyel kecsegtető mozgástérrel jelent számukra a vezető hatalmak közötti konstruktív viszony fennmaradása egy többpólusú, dinamikus nemzetközi rendben, amelyen belül alkalmi együttműködések keresésével elkerülhetik a túl szoros elköteleződést, és távolságot tarthatnak a térségen kívüli hatalmak konfliktusaitól.

Nem vitás ugyanakkor, hogy Dél-Ázsia államai sem vonhatják ki magukat azon hatások alól, amelyeket a világrend átalakulása és a jelentős gazdasági és politikai centrumok

⁵⁷ Chang, Felix K.: *China's and India's Relations with Russia after the War in Ukraine: A Dangerous Deviation?* [online], 2023. 04. 05. Forrás: Foreign Policy Research Institute [2023. 11. 04.].

törekvései idéznek elő. Külpolitikájuk formálása tehát nem pusztán szándékaik vagy önképük függvénye, hanem az őket ért kényszereké is. Utóbbiak pedig elvben arra is készíthetik őket, hogy egyes, régóta képviselt elveiket háttérbe szorítsák. Hogy ez mikor és milyen mértékben következik be, az viszont ma még megjósolhatatlan.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aamir, Adnan: *Pakistan Eyes Deeper Discounts as Russian Oil Imports Hit Snag*. [online], 2023. 08. 19. Forrás: NIKKEI Asia [2023. 08. 20.].
- Afridi, Jamal – Bajoria, Jaysree: *China-Pakistan Relations*. [online], 2010. 07. 06. Forrás: Council on Foreign Relations [2022. 06. 08.].
- Ahluwalia, Montek S. (2002): Economic Reforms in India Since 1991: Has Gradualism Worked? *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 67–88. Online: <https://doi.org/10.1257/089533002760278721>
- Banerjee, Dipankar: *China's One Belt One Road Initiative – An Indian Perspective*. [online], 2016. 03. 31. ISEAS – Yusof Ishak Institute. [2023. 08. 12.].
- BBC Reveals 'Secret Deals' for Pakistan's Arms Supply to Ukraine*. [online], Pakistan Today, 2023. 11. 14. Forrás: pakistantoday.com.pk [2023. 11. 15.].
- Bharatiya Janata Party: *BJP Election Manifesto '98: BJP's 10-Point Freedom Carter* [online], 1998. Forrás: www.bjp-org [2008. 10. 24.].
- Bhardwaj, Naina: *India-US Ties 2023: Modi Trip Refocuses Attention to Trade, Tech, Defense*. [online], 2023. 06. 21. Forrás: India Briefing [2024. 02. 12.].
- Biden Administration Approves \$450 Million F-16 Fleet Sustainment Programme to Pakistan*. [online], 2022. 09. 08. Forrás: The Hindu [2022. 09. 09.].
- Bommakanti, Kartik: *War in Ukraine: The Indian Army's Silence on Tanks*. [online], 2022. 12. 21. Forrás: Observer Research Foundation [2023. 11. 15.].
- Burgess, Stephen: *Confronting China's Maritime Expansion in the South China Sea*. [online], 2020. 08. 31. Forrás: Journal of Indo-Pacific Affairs [2023. 10. 12.].
- Chang, Felix K.: *China's and India's Relations with Russia after the War in Ukraine: A Dangerous Deviation?* [online], 2023. 04. 05. Forrás: Foreign Policy Research Institute [2023. 11. 04.].
- Chart: *Russia Is Now India's Seventh-Largest Trading Partner*. [online], 2022. 10. 26. Forrás: The Times of India [2023. 02. 22.].
- Chengappa, Raj (2000): *Weapons of Peace – The Secret Story of India's Quest to be a Nuclear Power*. Újdelhi: Harper Collins Publishers.
- Consensus Reached, New Delhi Declaration Adopted at G20*. [online], 2023. 09. 09. Forrás: Hindustan Times [2023. 09. 10.].
- CPEC Secretariat*. [online], Ministry of Planning, Development, & Special Initiatives, Forrás: cpec.gov.pk [2023. 08. 02.].
- Csikó Varga Tamás – Tálás Péter: *Erő és diplomácia–Az Egyesült Államok stratégiai érdekei és lehetőségei a Biden-kormányzat időszakában*. [online], 2021. 07. 27. SVKI Elemzések 2021/13. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 10. 04.].
- Ellis-Petersen, Hannah: *G20: EU and Us Back Trade Corridor Linking Europe, Middle East and India*. [online], 2023. 09. 09. Forrás: The Guardian [2023. 09. 10.].
- Gannon, Kathy: *Explainer: US, NATO Pledge Billions to Back Afghan Forces*. [online], AP, 2021. 07. 27. Forrás: apnews.com [2023. 03. 14.].
- Garver, John W. (2004): China's Kashmir Policies. *India Review*, 3(1), 1–24. Online: <https://doi.org/10.1080/14736480490443058>
- Grare, Frédéric: *A Question of Balance: India and Europe After Russia's Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 05. 16. Forrás: European Council on Foreign Relations [2023. 02. 10.].

- Grim, Ryan – Hussein, Murtaza: *U.S. Helped Pakistan Get IMF Bailout With Secret Arms Deal for Ukraine, Leaked Documents Reveal*. [online], 2023. 09. 17. Forrás: The Intercept [2023. 11. 14.].
- Günsberger Dóra (2019): A Kínai–Pakisztáni Gazdasági Folyosó biztonsági aspektusai: külső és belső kihívások. In Salát Gergely et al. (szerk.): *Veszélyes vizeken*. Budapest: Typotex, 231–252.
- Háda Béla (2014): A pakisztáni nukleáris fegyverkezési törekvések és az amerikai külpolitika 1979–1990. In Majoros István (főszerk.): *Hindu istenek, sziámi tigrisek – Balogh András 70 éves*. Budapest: ELTE BTK, 201–214.
- Háda Béla (2022): *Dél-Ázsia a poszthidegháborús korban*. Budapest: Ludovika.
- Háda Béla: *Az indonéz fegyveres erők fejlesztésének néhány kérdése*. [online], 2023. 08. 21. SVKI Elemzések 2023/12. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 11. 12.].
- Hashim, Asad: *Pakistani PM Khan meets Putin amid Ukraine invasion*. [online], 2022. 02. 25. Forrás: Al Jazeera [2022. 02. 26.].
- India's Nuclear Weapons Program – Operation Shakti: 1998*. [online], 2001. március 30. Forrás: Nuclear Weapon Archive [2015. 04. 07.].
- Indian Army T-90s Bhisma Tanks Possibly Fighting in Ukraine for Russian Army*. [online], 2022. 10. 06. Forrás: armyrecognition.com [2023. 05. 03.].
- Indian Maritime Doctrine (INBR-8)*. Újdelhi: Ministry of Defence, 2004. április 25.
- Indian Maritime Doctrine (INBR 8)*. Ministry of Defence (Navy), 2009.
- Integrated Headquarters: *Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Security Strategy*. [online], 2015. Forrás: Ministry of Defence, [2022. 06. 21.].
- Iroanya, Vivian: *Pakistan's Wheat Imports From Russia Surge Eightfold on Supply Disruption From Ukraine*. [online], S&P Global, 2023. 03. 15. Forrás: spglobal.com [2023. 05. 12.].
- It's My Moral Duty To Ensure Best Deal for Our Citizens: Jaishankar on India Buying Russian Oil*. [online], 2022. 08. 17. Forrás: India Today [2022. 08. 20.].
- Kumar, Chethan: *464 Bhisma tanks to made in Tamil Nadu's Avadi*. [online], 2019. 11. 08. Forrás: Times of India [2024. 02. 12.].
- Law, Abhishek: *Russia Overtakes Australia as Top Supplier of Pulverised Coal Injection to India Since September*. [online], 2023. 05. 02. Forrás: The Hindu Business Line [2023. 06. 11.].
- Levi, Michael A. – Ferguson, Charles D. (2006): U.S.–India Nuclear Cooperation. A Strategy for Moving Forward. Council on Foreign Relations Press. *Council Special Report*, 16(3).
- McBride, James – Chatzky, Andrew – Siripurapu, Anshu: *What's Next for the Trans-Pacific Partnership (TPP)?* [online]. Forrás: Council on Foreign Relations, [2023. 10. 25.].
- Menon, Rajan – Rumer, Eugene (2022): *Russia and India: A New Chapter*. Carnegie Endowment.
- Mukherji, Biman: *When Will India's Economy Recover From Its Second COVID Wave? Economists Are Split*. [online], Fortune, 2021. 06. 01. Forrás: fortune.com [2021. 09. 12.].
- N. Rózsa Erzsébet (2008): Az amerikai–indiai békés célú nukleáris együttműködési megállapodás. *Nemzet és Biztonság*, 1(11), 15–22.
- Pubby, Manu: *Russia Says It Will Not Bid for Indian Navy's New Submarine Plan, Offers Upgraded Kilo Class*. [online], 2022. 02. 15. Forrás: The Economic Times [2022. 11. 04.].
- Riedel, Bruce (2011): *Deadly Embrace. Pakistan, America and the Future of the Global Jihad*. Washington: Brookings Institution Press.
- Sri Lanka Suspends Fuel Sales For Two Weeks*. [online], 2022. 06. 27. Forrás: ndtv.com [2022. 07. 09.].
- Swaminathan, Sneha: *Sri Lanka: President Ranil Wickremesinghe To Present Maiden Budget in Hopes of IMF Loan*. [online], 2022. 08. 30. Forrás: Wionews.com [2022. 10. 12.].
- Tálas Péter (2021): A Covid-19 világválság hatása a nemzetközi hatalmi rendre. In Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Járvány sújtotta társadalom*. Budapest: Ludovika, 416–437.
- US 'Brokered' Pakistani Weapons Transfer To Ukraine In Lieu Of IMF Bailout – American Media Claims*. [online], 2023. 11. 18. Forrás: The Eurasian Times [2023. 11. 21.].
- US Designates India as 'Major Defense Partner'*. [online], 2016. 12. 09. Forrás: The Jakarta Post [2017. 08. 11.].
- US lifts India and Pakistan Sanctions*. [online], 2001. szeptember 23. Forrás: BBC News [2022. 07. 11.].

- Verma, Nidhi: *India's July Russian Oil Imports Dip; Saudi Import Down to 2-1/2-Yr Low –Trade*. [online], 2023. 08. 22. Forrás: Reuters [2023. 08. 24.].
- Wani, Ayjaz: *Pakistan: Why Has China Halted Cpec Projects*. [online], Observer Research Foundation, 2020. 11. 25. Forrás: orfonline.org [2023. 08. 14.].
- White House: *National Security Strategy of the United States of America*. [online], 2017. 12. Forrás: nssarchive.us [2022. 06. 11.].
- WITS: *India Product Exports, Imports, Tariffs by Country 2020*. [online]. Forrás: wits.worldbank.org [2023. 06. 11.].
- World Bank: *GDP (current US\$) – Afghanistan, Maldives, Nepal, Bhutan, Bangladesh, India, Pakistan, Sri Lanka*. [online]. Forrás: data.worldbank.org [2022. 10. 10.].